

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА

Наукові записки

Випуск XLVII
(педагогічні та історичні науки)

Київ - 2002

УДК 06
ББК 95
Н 34

Наукові записки: Збірник наукових статей Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова / Укл. П.В.Дмитренко, Л.Л.Макаренко. - К.: НПУ, 2002. - Випуск 47. - 318 с.

**Фахове видання затверджене ВАК України у 1998 р.,
бюлетень № 3 (педагогічні науки), № 2 (історичні та фізико-математичні науки).**

У статтях розглядаються актуальні проблеми наукових досліджень докторантів, аспірантів, викладачів навчальних вузів та співробітників наукових установ України, які працюють у галузях педагогічних, історичних наук та фізико-математичних наук.

Редакційна колегія:

>

- Шкіль М.І.* - академік АПН і АНВШ України (*відповідальний редактор*), доктор фізико-математичних наук, професор, ректор НПУ імені М.П.Драгоманова;
Дмитренко П.В. - кандидат педагогічних наук, доцент (*заступник відповідального редактора*);
Андрусихин Б.І. - доктор історичних наук, доцент;
Бондар В.І. - академік АПН України, доктор педагогічних наук, професор;
Борисенко В.Й. - доктор історичних наук, професор;
Болгарський А.Г. - кандидат педагогічних наук, професор;
Бровдій В.М. - дійсний член Української екологічної академії наук, доктор біологічних наук, професор;
Вовк Л.П. - доктор педагогічних наук, професор;
Волинка Г.І. - доктор філософських наук, професор, головний академік-секретар АПН;
Даниленко В.М. - доктор історичних наук, професор;
Закович М.М. - доктор філософських наук, професор;
Жалдак М.І. - академік АПН України, доктор педагогічних наук, професор;
Коришак С.В. - кандидат педагогічних наук, професор;
Кошианенко В.Д. - доктор фізико-математичних наук, професор;
Кузьмінець О.Й. - доктор історичних наук, професор;
Маслов В.І. - доктор педагогічних наук, професор;
Мацько Л.І. - академік АПН України, доктор філологічних наук, професор;
Мороз О.Т. - академік АПН України, доктор педагогічних наук, професор;
Нікітіна Ф. О. - доктор філологічних наук, професор;
Пасічник Ю.А. - доктор фізико-математичних наук, професор;
Пастухов В.П. - кандидат юридичних наук, професор,
Працьовитий М.В. - доктор фізико-математичних наук, професор;
Романовська Ю.Ю. - кандидат філологічних наук, професор;
Рудницька О.П. 1 - доктор педагогічних наук, професор;
Слюсаренко А.Г. - доктор історичних наук, професор;
Трегуб І.Г. - кандидат педагогічних наук, доцент;
Фомічова Л.І. - доктор психологічних наук, професор;
Доменко Д.П. 1 - академік Кримської академії наук, доктор біологічних наук, професор;
Хропко П.П. - академік АПН України, доктор філологічних наук, професор;
Шут М.І. - член-кореспондент АПН України, доктор фізико-математичних наук, професор;
Яворенко М.Й. - доктор фізико-математичних наук, професор;
Ярошенко О.Г. - доктор педагогічних наук, професор.

Рекомендовано Вченою радою
НПУ ім. М.П.Драгоманова 26 квітня 2002 р.

© Редакційна колегія, 2002
@ Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова, 2002

Шевченко А.Ф.

ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТИ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ ЦІЛІСНОСТІ
ПЕДАГОГІЧНОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ ТИМЧАСОВОГО ВИХОВНОГО ПРОСТОРУ.. 239

Шкурко І.І.

СУСПІЛЬНО КОРИСНА ДІЯЛЬНІСТЬ У СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОЇ
ПІДГОТОВКИ УЧИТЕЛІВ (40-60-І РОКИ ХХ СТОЛІТТЯ)..... 243

Яременко Т.Г

ЗНАЧЕННЯ ДУХОВНИХ ЗАСАД У ГУМАНІТАРНІЙ ОСВІТІ..... 251

Яременко О. О.

ЕКООСВІТА ЯК ОДНА З УМОВ ВИХОВАННЯ МОЛОДІ..... 254

Яценко С. С.

РЕФОРМА ВИЩОЇ ОСВІТИ: ПОГЛЯД ЧЕРЕЗ СТОЛІТТЯ 259

ІСТОРИЧНІ НАУКИ

Ачкаїзі Б. О.

ФРАНЦУЗЬКА КОМПАРТІЯ І РУРСЬКА КРИЗА 1923 РОКУ..... 263

Бабенко Р.В.

МОНГОЛЬСЬКА ПОДАТКОВА СИСТЕМА НА РУСІ В XIII СТ..... 269

Клебан Л.

СТАНОВИЩЕ НІМЕЦЬКОЇ МЕНШИНИ У МІЖВОЄННІЙ ПОЛЬЩІ І ШГА НАЦІЙ 277

Куровець І.М.

ПОСТАТЬ ІВАНА РОСТИСЛАВОВИЧА ТА ЛІТОПИСНА БЕРЛАДЬ 284

Лаврик Г.В.

ПЕРША КОНСТИТУЦІЯ УРСР І ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СВОБОДИ СОВІСТІ 291

Осмолоїська О.Ю.

МАТЕРІАЛЬНЕ СТАНОВИЩЕ ПРОФЕСОРСЬКО-ВИКЛАДАЦЬКИХ КАДРІВ
ВУЗІВ УКРАЇНИ У 20-І РОКИ..... 297

Пакко А. І.

ГЕНЕЗА ІДЕЇ ДЕРЖАВНОСТІ В ПОЛІТИЧНИХ ДОКТРИНАХ РЕВОЛЮЦІЙНОЇ
УКРАЇНСЬКОЇ ПАРТІЇ..... 302

Сацький П.В.

РОЛЬ ГРОМАДСЬКИХ РУХІВ В ПРОЦЕСІ РОЗКЛАДУ РАДЯНСЬКОЇ
СИСТЕМИ В УКРАЇНИ НАПРИКІНЦІ 1980-Х-1990-Х РР. 307

Яременко О. О.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

ЕКООСВІТА ЯК ОДНА З УМОВ ВИХОВАННЯ МОЛОДІ

Я сорвал цветок - и он увял
Я поймал мотылька - и он умер у меня на ладони
И тогда я понял, что прикоснуться к красоте можно только сердцем
Павел Орсаг Гвездослав (словацький поет)

Для сучасного етапу розвитку позашкільної освіти в Україні характерний інтенсивний пошук нового в практиці навчання та виховання молоді. Державна національна програма "Освіта" так визначає головне завдання позашкільного виховання:

1. Забезпечити потреби особистості у творчій самореалізації;
2. Створити умови для здобуття молоддю додаткових знань, умінь, навичок за інтересами та її інтелектуального розвитку;
3. Підготувати до активної діяльності.

Виконання соціального замовлення щодо формування творчої особистості молоді спонукає педагогів, вихователів, інструкторів до пошуків нестандартних форм виховання, індивідуального підходу до особистості, інновацій.

Зарубіжні дослідники вже, давно зрозуміли, що можливість здійснювати комплексний підхід до вивчення, охорони та примноження природних ресурсів і одночасно формувати особистість надають національні ігarki, де зримо проявляється та вирішуються мета і завдання ековиховання - оволодіння науковими знаннями та вміннями у вивченні природного середовища, набуття ціннісних орієнтацій та оціночних суджень, досвіду щодо вибору рішення із можливих альтернатив, оволодіння трудовими навичками та вміннями екологічного характеру, а також розвиток особистості, формування нової системи поглядів на взаємодію між природою та людиною.

Екологічне виховання, яке включає саме виховання, а також екологічну освіту та просвітництво - це формування у людини свідомого сприйняття оточуючого природного середовища, впевненості у необхідності бережливого ставлення до природи, до розумного використання її багатств, розумінню важливості примноження природних ресурсів.

У сучасних умовах ековиховання - найважливіша з основ процесу гармонізації взаємодії суспільства з природою. Задача такого виховання є складною, комплексною, актуальною. Її рішення сприяє формуванню у людини високосвідомого, відповідального підношення до забезпечення сприятливого за якістю навколишнього середовища.

"Кличте мене варваром у, педагогіці, але я виніс з вражень мого життя глибоке переконання, що прекрасний ландшафт має такий же великий вплив на розвиток молоді душі, з яким важко змагатися впливові педагога". Подібно до автора наведеного вислову відомого педагога К.Ущинського, ми не раз самі переконувалися у правоті цього ствердження. І, спілкуючись з людьми різних категорій, не раз були свідками того, як дізнання природи, розкриття нею своїх таємниць, довірливості та довірливості природи по відношенню до людини певним чином впливає на неї, викликаючи у душі почуття особливої відповідальності за збереження пізваної краси.

Так, прекрасний ландшафт, нерукотворні пам'ятники природи представляють собою таке ж неоціненне національне надбання, як, скажімо, знамениті пам'ятники історії та архітектури. І пишатися ними слід не менше, і охороняти їх слід також досить суворо.

Негараздів, у природі чимало, відповідно і турбот про неї у людини повинно бути не менше. "Аде, в кінцевому, результаті, природу може врятувати тільки її (людини) любов. Природа буде захищена, від небезпеки тільки-у тому разі, якщо людина хоча б трохи полюбить її просто тому, що вона прекрасна, і тому, що вона не може жити без

краси, яка б ні була її форма, до якої вона за своєю культурою та інтелектуального складу найбільш сприйнятлива" - писав Жан Дорсет у своїй книзі "До того, як вмере природа".

Проблема краси та її впливу на людину завжди хвилювала людство. Свій філософський підхід до заповідників як охоронців "божества та краси" мали язичники. "У повсякденному житті тяжко зберегти природу. Тому виділяються гаї, діброви, та джерела зберігаються від забруднення. Тут творча сила рятується від бруду та нечистот. У певний час року творча сила, коли її міцність досягає максимуму ... розповсюджує свою благодать. Біля таких заповідних дібров об'єднуються цілі роди, люди, які живуть іноді за десятки, сотні верств." Дійсно, краса дикої природи служить очищенню та піднесенню духа - як церква, як музика.

У Кита? було і є зараз поняття "фен-шуй". Це якоюсь мірою філософського-екологічний термін: красиве, гармонійне поєднання ландшафтів, ґрунтів, зеленого по криву, клімату, води, повітря. Китайці ніколи не використовували місця з гармонійним "фен-шуй" ні для чого, окрім відпочинку, роздумів та самопізнання. "Коли споглядаєш гірські ліси та струми, що біжать по камінню, серце, збаламучене мирським брудом, поступово очищується", - вчили філософи Піднебесної Імперії.

Два століття тому великий німецький поет та філософ Фрідріх Шілер, у своїх роздумах про естетику, зазначав, що краса асоціюється зі свободою, що краса є вираженням свободи. Стосовно естетики ландшафту можна сказати, що природну красу найбільш досконалу має природа вільна від впливу людини, тобто природа дика, яка охороняється у заповідних територіях. Інакше кажучи, якщо краса природи працює як засіб "очищення та піднесення", то вона сама, перш за все, повинна залишатися не spaплюженою та нефаальсифікованою, що можливо зараз лише у заповідних об'єктах. У цьому зв'язку заповідні об'єкти отримують особливу соціальну функцію зберігачів краси та посередників у спілкуванні з природою, її вищими силами, джерелом духовного життя людей.

Дійсно, краса дикої природи, що зберігається у заповідних об'єктах, перетворюється у міцну силу, яка справляє великий вплив на матеріальний та духовний розвиток людини. Вона впливала і буде впливати на релігію, філософію, мистецтво, науку, спорт. Немає жодної галузі культури, яка б не черпала форми та натхнення з краси дикої природи. Це ми бачимо у моді, архітектурі, дизайні, рекламі, музиці, танцях, ш снях тощо.

Кожний етнос повинен зберегти той природний ландшафт, у якому складалася нація. Такий ландшафт, на думку Л.Н.Гумільова, є визначальною особистістю, яка відрізняє один етнос від другого. Розвиваючись, етноси перетворюють ландшафт, Якщо таке "перетворення" зайшло надто далеко, "перетворений" ландшафт, у свою чергу може загубити етнос. Однією з виразних негативних особливостей перетвореного антропогенного ландшафту є відсутність у нього природної краси, найважливішої передумови до збереження психічного здоров'я, своєрідного тонізатора етносу. У

цьому плані заповідні об'єкти природи допомагають нації відновляти зв'язок з еволюційним минулим. Тому з метою самозбереження та подальшого розвитку, кожний етнос зацікавлений у "консервації" природної краси за допомогою заповідних об'єктів. Адже закони екології та закони краси взаємопов'язані. Екологія тісно пов'язана з естетикою.

До речі, наше невігластво у питаннях глибоких причинно-наслідкових зв'язків у природі може змусити нас інтуїтивно спиратися на естетичні властивості екосистем як на вторинні індикатори здоров'я екології, подібно до того, як рожеві щоки та блиск в очах говорить про здоров'я людини. Інакше кажучи - красивий ландшафт означає здорову екосистему, а деякі автори вважають, що "те, що знаходиться у відповідності і екологічними законами, повинно за визначенням бути красивим без залежності від того, що розглядається".

Академік Д.С.Лихачов зазначав, що країна - це поєднання народу, природи та культури. Причому, розкриваючи поняття "природа", слід мати на увазі природу первозданну, у крайньому разі змінену трохи (у вигляді живописного ландшафту), але ніяк не "не навколишнє середовище". Найбільш повно та довговічно "поєднання" народу, природи та культури може бути наведено у Національних парках.

У чому суть ідеї "національного парку"? Перш за все, у тому, щоб приблизити до людини, зробити доступний кожній людині красу та унікальність "царства одвічної природи", зберігаючи його у недоторканному вигляді для майбутніх поколінь. Зберегти, не відчужуючи та консервуючи, а виховуючи свідоме ставлення людини до природних багатств рідної країни. Вирішити цю проблему - значить дати кожній людині, хоча б на короткий час, можливість пожити в умовах первозданої природи, при цьому залишаючись її частиною, складаючись нею єдине ціле, не порушуючи її зв'язків.

Специфіка нашішадних парків у тому, що заповідні території такого типу характеризуються багатогранністю та різнобічністю виникаючих тут завдань. Обумовлена охороною унікальних явищ природи - ландшафтів, рідкісних представників живої природи, екологічний захист заповідників-еталонів, створення буферних зон між ними та районами господарської діяльності людини. І разом з цим організація пізнавального туризму, масового відпочинку, задоволення культурно-естетичних та освітніх потреб людини у спілкуванні з природою. Нарешті екологічне просвітництво, яке **Як** виховний чинник є досить визначальним у соціальній роботі з школярами.

Тому мало природну красу у заповідниках, національних парках та ландшафтних парках зберігати, необхідно полегшити розуміння краси людям, особливо молоді. Ще у 1900 році один з основоположників заповідної справи у Європі німецький природознавець Гуго Конвенц писав, що народ тільки тоді стане радіти та пишатися заповідними об'єктами, коли мова про пам'ятники краси стане йому зрозумілою. Для цього він запропонував популяризувати заповідні об'єкти окремо для школярів, окремо для урядовців, окремо для місцевих жителів сусіднього регіону. Американці пішли ще далі. Вони вважають, що краса природи є безперервним джерелом збагачення для тих,

хто зумів її зберегти. Тому вони спеціально розробили метод-інтерпретацію. З його допомогою служби національних парків перекладають відвідувачам мову парка, природного та культурного середовища. Тисячі натуралістів, істориків, археологів та інших спеціалістів займаються розкриттям краси та таємниць, духовного значення того, що бачить, чує, сприймає відвідувач парка. Інтерпретація понять допомагає людям краще зрозуміти природу, включитися у взаємодію з нею. Вони йдуть від інтерпретації до розуміння, від розуміння до високої оцінки, від оцінки до охорони.

Один із перших охоронних природних об'єктів у Європі - ліс Фонтенбло у Франції - у 1861 році був заповідним завдяки молодим художникам, виходячи виключно з естетичних мотивів. Перший у світі Йеллоустонський національний парк був організований тому, що американці побачили в ньому естетичну, культурну та виховну цінність. З початку XX століття, завдяки німецькому піонеру охорони Г. Конвенцу, діячам заповідної справи відкривається наукова та музейна цінності таких природних територій. У 60-70 роки у зв'язку з розвитком екологічної кризи заговорили про кологічні та еталонні цінності заповідних об'єктів.

Завдяки наявності різних гуманітарних, ідеальних та інших цінностей заповідей об'єкти висуваються на один рівень з театрами, музеями, храмами, бібліотеками, які є найважливішими соціально-культурними інститутами будь-якої держави.

Заповідні об'єкти прив'язують націю до релігії, культури, історії, традицій, пам'яток, краси природи, усього того, що виховує патріотизм. Без споглядання дитиною заповідних об'єктів неможливе їх виховання патріотами своєї країни. Англійський філософ Дж. Рескін писав: "Може бути, що в цьому спогляданні рідних картин природи полягає джерело багатьох ідей, які керують світом... І чим прекраснішою буде ця картина, тим більше будеш любити ту батьківщину, яка є її прообразом."

На великий виховний вплив прекрасного природного ландшафту вказував і великий педагог К. Д. Ушинський. Любов до батьківщини і любов до природи - речі взаємопов'язані: без заповідної дикої природи нема любові до природи, а без любові до природи неможлива любов до батьківщини.

У заповідній природі прихований великий загальноосвітній ресурс, за допомогою якого людина створює для себе уявлення про навколишній світ і про її місце у цьому світі (Rudolf, 1992).

Окремі категорії заповідних об'єктів можуть бути включені в національну систему освіти школярів та студентів і, в першу чергу, в екоосвіту.

Діяч заповідної справи США Е. Мілз писав ще у 1924 році: "Заповідники запобігають порушенню законів краще, ніж поліція, лікують з більшим успіхом, ніж лікарі, дають більше ідей, ніж доповіді на моральну тему, більше формують, ніж школи".

Різні вікові та соціальні прошарки населення віддають перевагу тим чи іншим функціям та цінностям національних парків та заповідних об'єктів, чи то історичній, чи то оздоровчій, чи то етичній. Це пояснюється різними мотивами, завдяки яким люди поважають той чи інший об'єкт або напрям діяльності. А діяльність заповідних

об'єктів як інститутів соціальної культури не можна розглядати лише як збереження класичного фонду природного середовища, гуманітарних цінностей заповідної та доторканної природи. Культура неможлива без діалогу, спілкування, розуміння. Включені у культурний процес заповідні об'єкти, ландшафтні парки та національні парки не можуть не розповсюджувати, не передавати накопичену ними культурну інформацію, а отже, не можуть не впливати на формування та розвиток особистості. Позбавити її цієї функції - значить свідомо викривити комунікативні зв'язки між природою

. людиною